

da ona atabeg tayin etti. Hanımı Ayşe Hatun ve en küçük oğlu Tuğrul Arslan Musul'da kaldı. Çavlı'ya karşı savaşa karar vermesine rağmen bütün ordusu yanında değildi. Balkanlar'da Bohemund ile savaşan İmparator Aleksios Komnenos'a yardım için gönderdiği birlikler henüz geri dönmemişti. Yine de Anadolu'dan kendisine takviye birlikleri yollanmasını istedi. Ancak bu birliklerin gelmesini beklemeden Habur suyu kenarında savaşa karar verdi. Kılıcarslan'ın yanındaki beyler Çavlı'nın askerlerinin çokluğunu farkınca savaşı göze alamayıp çekildiler. Kılıcarslan'ın kuvvetinin iyice azalmasından yararlanan Çavlı hemen saldırıyı başlattı (20 Zilkade 500 / 13 Temmuz 1107). Kılıcarslan, sayılarının azlığından dolayı daha savaşın başında moralleri bozulan askerlerinin savaş alanından kaçmaya başlamaları üzerine artık başarıya ulaşmanın mümkün olmadığını anladı. Esir düşmek için karşı kıyıya geçmek amacıyla atını Habur suyuna sürdü. Fakat zırhlı olduğu için Habur'u geçemeyip atıyla birlikte sulara gömüldü. Cesedi birkaç gün sonra Habur'un Şemsâniye köyü yakınlarında bulundu. Cenazesi Meyyâfârikîn'e götürüldü. Atabegi Humartaş burada onun için "Kubbetü's-sultan" adıyla meşhur olan bir türbe yaptırdı. Oğlu Sultan I. Mesud 538 (1143-44) yılında babasının mezarını Konya'ya nakletmek istemişse de bu gerçekleşmemiştir.

Kılıcarslan'ın genç yaşta beklenmedik ölümüyle Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de Haçlılar'a karşı yürütülen mücadele ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi birliği zaafa uğradı. Dânişmendliler, durumdan faydalanarak Anadolu'da siyasi güçlerini arttırdı ve topraklarını genişletme imkânını buldular. Bizans da Ege bölgesine doğru yayılmaya başlamış olan Türkler'i Batı Anadolu'dan tekrar geriye itme fırsatını yakaladı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk* (Amedroz), s. 138, 143, 150, 156, 157, 164; a.mlf., *The Damascus Chronicle of the Crusades* (trc. H. A. R. Gibb), London 1932, s. 41, 50, 59, 73, 77, 79, 80; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, X, 228, 280, 314, 333, 340, 342, 344, 345, 366; Ebü'l-Ferec, *Târih*, I, 331, 335; II, 345-347, 349, 351; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 21, 27-29; *Urfaî Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162) (nşr ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 164, 187, 190, 215, 218, 231, 281, 282; Anna Komnene, *Anne Comnène. Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène: 1081-1118* (nşr ve trc. B. Leib), Paris 1937-45, II, 78, 79, 165, 166, 211; III, 8, 9, 13, 19, 24, 144, 154,

156, 157, 169, 170, 187, 188, 205, 206, 210; W. Tyrensis, *Geschichte der Kreuzzüge und Königreichs Jerusalem* (trc. E. - R. Kausler), Stuttgart 1844, s. 29, 30, 60, 65; Süryani Mikhail, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche: 1166-1199* (nşr ve trc. J. - B. Chabot), Paris 1899-1924, III, 185, 189, 192, 193; F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène, Les Comnène*, Paris 1912, I, 127, 136, 147, 195, 196, 198, 227, 228, 232, 255, 264; A. Aquensis, *Albert von Aachen. Geschichte des ersten Kreuzzuges* (trc. H. Hefele), Jena 1923, I, 67, 68, 69, 70, 80, 84, 85, 86, 87, 89; II, 84, 95, 98; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 181, 182, 206, 228, 235, 247, 248, 253, 254, 570, 572, 573; a.mlf., "Kiliç Arslan I.", *EP* (Ing.), V, 103-104; F. Carnotensis, *Fulcher of Chartres. A History of the Expedition to Jerusalem: 1095-1127* (trc. R. Ryan), Knoxville 1969, s. 83, 84, 108, 165; *Gesta Francorum* (nşr ve trc. R. Hill), Oxford 1979, s. 22; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, bk. İndeks; a.mlf., "Kiliç Arslan I.", *İA*, VI, 681-688; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 60, 101, 135-145; Işin Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1146)*, Ankara 1990-94, I, 8, 10, 109-112, 115, 130; II, 5, 26, 52, 60; a.mlf., *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kiliç Arslan*, Ankara 1996; a.mlf., *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 16, 27, 29, 30, 32-37, 64-66, 70, 71, 82, 85, 98, 104, 151, 277; Abdülkerim Özyaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 59-69.

İŞİN DEMİRKENT

KILICARSLAN II

(ö. 588/1192)

Anadolu Selçuklu sultanı
(1155-1192).

Sultan I. Mesud'un büyük oğludur. Babası Elbistan'ı fethedince buraya veliahdı Kılıcarslan'ı melik tayin etti (539/1144). Keysûn (Göksun) ve Maraş'a akınlar düzenleyen (541/1147) Kılıcarslan, Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un saldırıları ve II. Haçlı Seferi'nin başlaması sebebiyle başarıya ulaşamadı. Ardından babasının Artuklular ve Zengiler'le birlikte Kuzey Suriye'deki Haçlılar üzerine düzenlediği sefere katıldı ve Maraş'ın Haçlılar'dan alındığı seferde hazır bulundu (544/1149). Bir yıl sonra onun da katıldığı sefer sonunda Keysûn, Behisni ve Ra'bân ele geçirildi. Ayıntab (Antep) ve Tel Bâşir'in kuzeyindeki yeni fethedilen yerleri de Kılıcarslan'ın idaresine bırakan Sultan Mesud, Rebîülevvel 550'de (Mayıs 1155) öleceğini hissedince ülkeyi üç oğlu arasında taksim etti. Kılıcarslan'ı Konya'da sultan ilân edip tahta çıkardı (İbnü'l-Kalânîsî, Kılıcarslan'dan Şâban 550'de [Ekim 1155] Konya sultanı olarak bahseder, bk. *Târihu*

Dimaşk, s. 51 i) ve başına taç koyup önünde eğildi (*Urfaî Mateos Vekayi-nâmesi* ve *Papaz Grigor'un Zeyli*, s. 312). Küçük oğlu Şâhin Şah'a Ankara, Çankırı ve Kastamonu'yu, damadı Dânişmendli Yağıbasan'a (Yâkub Arslan) Sivas ve çevresini, diğer damadı Dânişmendli Zünnûn'a Kayseri ve civarını verip Sultan Kılıcarslan'a itaat etmelerini sağladı. Ortanca oğlu Devlet'e ise (Dolat) hangi şehirlerin bıraktığına dair bilgi yoktur.

Sultan Mesud'un ölümünün ardından kardeşler arasında anlaşmazlık çıktı. Devlet yakalanarak bertaraf edildi. Şâhin Şah Ankara ve Çankırı taraflarına kaçtı. Yağıbasan, yeğeni Kayseri hâkimi Zünnûn, Şâhin Şah ve diğer Dânişmendli emirleri Kılıcarslan'a karşı ittifak oluşturdular. Bizans İmparatoru Manuel de onları destekledi (Khoniates, s. 80-81). Yağıbasan, Kayseri'yi ele geçirip şehirde yaşayan çok sayıda hristiyanı kendi hâkimiyet bölgesine sevketti. Bunun üzerine Kılıcarslan Yağıbasan'a karşı yürüdüysen de din adamları araya girip savaşı önlediler. Bir süre sonra Yağıbasan bu defa Elbistan'a saldırıp 70.000 kişiyi kendi ülkesine götürünce Kılıcarslan ikinci defa harekete geçti. İki ordu savaşa hazırlanırken din adamları yine araya girerek taraflar arasında bir antlaşma imzalanmasını sağladılar. Antlaşma Kılıcarslan lehine bazı maddeler içeriyorsa da sürgün edilen halkın iadesiyle ilgili bir hüküm yoktu. İbnü'l-Kalânîsî, Kılıcarslan'ın Şâban 550'de (Ekim 1155) Aksaray yakınlarında Yağıbasan üzerine hücumla geçtiğini ve Dânişmendliler'i bozguna uğrattığını kaydederken muhtemelen bu olaydan bahsetmektedir (*Târihu Dimaşk*, s. 511).

Kılıcarslan'ın Dânişmendliler'le mücadelesini fırsat bilen Atabeg Nüreddin Mahmud Zengî, Ramazan 550'de (Kasım 1155) Anadolu Selçuklularının hâkimiyetindeki Ayıntab ile Ra'bân'ı ve diğer bazı şehir ve kaleleri ele geçirdi (a.g.e., s. 511). Ertesi yıl Kilikya Ermeni hâkimi II. Thoros'un kardeşi Stefan Maraş'ı yağmalayarak tahrip etti. Sultanın bölgeye hareketi üzerine Stefan, Maraş-Elbistan arasındaki Pertus Kalesi'ni Selçuklular'a bırakıp ilişkilerini düzeltti. Bu olayın ardından Atabeg Nüreddin'e bir mektup göndererek babasının belirlediği sınırlara tecavüz ettiğini söyledi ve ele geçirdiği toprakları geri vermesini istedi. Nüreddin'den olumlu cevap alamayınca Ermeniler, Haçlılar, Dânişmendli Zünnûn ve Nüreddin'in kardeşi Nusretüddin Emir-i Mirân ile ona karşı bir ittifak oluşturdu. Ayın-

tab'ı zaptedip Ra'ban üzerine yürüdü. Bu sırada Kudüs kralı ile Antakya Prinkepsi Nüreddin'in topraklarına saldırınca Nüreddin işgal ettiği yerleri Kılıcarslan'a verip Halep'e çekildi (552/1157).

Sultan Kılıcarslan'ın nüfuz ve itibarının giderek artması üzerine düşmanları rahatsız oldu ve ona karşı bir ittifak oluşturma çabasına girdi. İtalya'daki meselelerini halleden Bizans İmparatoru Manuel Komnenos Anadolu'ya yöneldi. Kılıcarslan'ın ele geçirdiği yerleri geri aldı ve 1158 yazında Kilikya'ya karşı bir sefer düzenlemeyi planladı (Kinnamos, s. 128-129). Aynı yılın sonbaharında Kilikya'ya hâkim olan Manuel, Nisan 1159'da Antakya'ya girip gücünü Ermeni ve Latinler'e de göstermiş oldu. Dönüş sırasında ana ordudan ayrılan birliklerine Lârende ve Kütahya'da Türkmenler saldırarak kayıplar verdirence bunun intikamını alma kararı veren imparator, ertesi yıl Kılıcarslan'a karşı ortak bir cephe oluşturduktan sonra sefere çıktı. Dorylaion'u (Eskişehir) zaptedip insan ve hayvanları sürüp götürdü. Bu sırada müttefiki Nüreddin Mahmud Zengî, Selçuklu topraklarına girerken Dânişmendli Yağıbasan da Elbistan'ı ele geçirdi. Manuel Suriye'deki Haçlılar'dan yardım istedi. Kendisi de ordusuyla Menderes ovasına indi. Ayrıca Yağıbasan ve sultanın kardeşi Melik Şâhin Şah ile gizli bir ittifak yaptı. Yağıbasan'ın gayretiyle Dânişmendli Zünnûn ve Malatya Emîri Zülkarneyn de bu ittifaka dahil edildi. Zor durumda kalan Sultan Kılıcarslan imparatora barış teklifinde bulundu. Son yıllarda ele geçirdiği şehirleri geri vereceğini, ülkesindeki esirleri iade edeceğini, sınırlardaki Türkmen akınlarını durduracağını ve ihtiyaç halinde askerî yardımda bulunacağını, antlaşmayı teyit amacıyla İstanbul'a gelmek istediğini bildirdi. Böylece 1161 sonbaharında Bizans-Selçuklu çatışmaları durdu (a.g.e., s. 146). Ancak bu sırada Yağıbasan, Saltuk b. Ali'nin Kılıcarslan'a gelin olarak getirilmekte olan kızının bulunduğu düğün alayına saldırıp gelini yeğeni Zünnûn'a nikâhladı. Saldırıya öfkelenen Kılıcarslan, Yağıbasan üzerine yürüdüyse de mağlûp oldu. Kardeşleri ve Dânişmendliler'le ittifak yapan imparatorla görüşmek ve bu zor durumdan kurtulmak amacıyla bir antlaşma yapmak üzere İstanbul'a gitti (1162). Ebû'l-Ferec, Kılıcarslan'ın İstanbul'a 1000 atlı ile gittiğini (Tarih, II, 399), Papaz Grigor ise onun İstanbul'a giderken Nüreddin Mahmud'un kardeşi Emîr-i Mirân'ı da rehine olarak

yanında götürdüğünü (*Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, s. 334) söyler. Düşmanlarını birbirine düşürmek suretiyle zayıflatmak isteyen imparator sultanı muhteşem törenlerle karşıladı. Ebû'l-Ferec'e göre (Tarih, II, 399) sekiz gün, Khoniates'e göre (Historia, s. 81) uzun bir süre İstanbul'da kalan Kılıcarslan'a çok değerli hediyeler verildi. Sultan imparatorun maddî yardım sağlayıp onunla bir antlaşma imzaladı. Bununla daha önce yaptığı antlaşmayı pekiştiren Kılıcarslan ölüncüye kadar imparatora sadâkat göstermeyi, onun düşmanlarıyla iş birliği yapmamayı, önemli şehir ve kaleleri geri vermeyi, Türkmenler'in Bizans topraklarına saldırılarına engel olmayı taahhüt etti. İmparator Manuel'in Kılıcarslan ile iş birliği yapmasını kendileri için tehlikeli gören Anadolu'daki beyler elçiler gönderip sultanla barışmak istediklerini bildirdiler (Kinnamos, s. 151). Bunun üzerine imparator Kılıcarslan ile Anadolu'daki rakip ve düşmanları arasında bir anlaşma yapılmasını sağladı. Kılıcarslan böylece aleyhindeki bir ittifakı bozarak daha güçlü bir durumda memleketine döndü (a.g.e., s. 151) ve Anadolu'da birliği yeniden sağladı. Ertesi yıl müttefiki olan Artuklu emîrleriyle birlikte Yağıbasan'ın elindeki Malatya üzerine yürüyüp şehri yağmalattı. Sultana karşı kardeşi Şâhin Şah'tan yardım almak isteyen Yağıbasan Çankırı'ya gittiği sırada orada öldü (559/1164). Dânişmendliler arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanan Kılıcarslan 560'ta (1165) Elbistan, Dârende ve Gedük (Şarkışla) yöresini, Nüreddin Mahmud Zengî'nin istilâ ettiği Ra'bân, Gökşun, Maraş ve Behisni'yi ele geçirdi. 564'te (1169) Kayseri ve Zamantı'yı Dânişmendli Zünnûn'un elinden alarak Selçuklu topraklarına kattı. Ankara ve Çankırı'yı da kardeşi Şâhin Şah'tan aldı. Topraklarını kaybeden emîrler Nüreddin'e başvurup yardım istediler. Fakat Nüreddin o sırada Mısır'a hâkim olmak niyetinde olduğundan onlarla ilgilenemedi.

Kılıcarslan, Anadolu'yu hâkimiyeti altına almak ve birliği sağlamak amacıyla seferlerine devam ederek 566'da (1171) Malatya üzerine yürüyüp şehri kuşatınca Dânişmendli Zünnûn ile Dânişmendliler'in Malatya hâkimi Feridun (Efridûn), Nüreddin Mahmud'a sığınmak zorunda kaldılar. Malatya'nın Selçuklular'ın eline geçmesi halinde ana yolların ve Fırat boylarının tehlikeye düşeceğini gören Nüreddin müdahale etmek için harekete geçti. Kılıcarslan da Malatya civarında yaşayan

yaklaşık 12.000 kişiyi yanına alıp Kayseri'ye döndü. Bu sırada Ermeni hâkimi Mleh Kilikya'ya saldırdı. Müttefiki Nüreddin de savaşa girmeden önce Kılıcarslan'a haber gönderip Dânişmendli topraklarını sahiplerine iade etmesini, Şâhin Şah'ın çocuklarını serbest bırakmasını ve Malatya'dan götürdüğü 12.000 kişiyi geri göndermesini istedi. Red cevabı alınca da Ra'bân, Gökşun, Behisni'yi, Fırat'ın sağ tarafında Selçuklular'a ait yerleri ve 20 Zilkade 568 (3 Temmuz 1173) tarihinde Maraş'ı hâkimiyeti altına aldı. Nüreddin'in kendisine sığınan veya saflarına katılan Dânişmendli ve Artuklu beyleriyle oluşturduğu ittifaka Sivas Dânişmendli Emîri İsmâil de girdi. Sivas'ta toplanan müttefikler Kılıcarslan'la savaşmak için yola çıktılar. Bu esnada kıtlık yüzünden büyük sıkıntı içinde bulunan Sivas halkı emîrleri İsmâil'e isyan ederek onu öldürdü. Nüreddin'in askerî desteğiyle Sivas'a gelen Zünnûn idareye hâkim oldu. Buna öfkelenen Kılıcarslan da harekete geçti. İki ordu Ceyhan nehrinin iki yakasında karşı karşıya geldi. Taraflar savaşta girmek üzereyken iki müslüman devletin savaşmasının Haçlılar'ın işine yarayacağını söyleyen âlimlerin ve din adamlarının araya girmesiyle Kılıcarslan barış talebinde bulundu. Nüreddin, Kılıcarslan'a bir mektup göndererek şartlarını kabul ettiği takdirde barışa razı olacağını bildirdi. Nüreddin mektubunda onu zındıklık, felsefî düşünceleri benimsemek ve cihadı terketmekle itham ediyor, elçisinin huzurunda tecdîd-i îman etmesini, ihtiyaç halinde kendisine asker göndermesini ve Bizans'la cihad etmesini şart koşuyordu. Kılıcarslan bu şartların hepsini kabul ettiğini bildirince taraflar arasında Zilkade 568'de (Temmuz 1173) antlaşma sağlandı (İbnü'l-Esir, *et-Târihu'l-bâhir*, s. 160-161). Nüreddin Mahmud, Fahreddin Abdülme-sih adlı kumandanını bir miktar kuvvetle Zünnûn'u himaye için Sivas'ta bırakıp ülkesine döndü. Nüreddin'in ölümü üzerine (569/1174) en güçlü rakibinden kurtulan Kılıcarslan bir yıl sonra Dânişmendli hâkimiyetindeki Sivas, Niksar, Tokat ve Komana ile bütün Dânişmend ilini ele geçirdi. Mengüçöklüler de ona tâbi oldu. Bu gelişmeler üzerine Şâhin Şah ile Zünnûn tekrar imparator Manuel'e sığınınca Kılıcarslan, Anadolu'nun önemli bir kısmını hâkimiyeti altına alma fırsatını buldu. Kılıcarslan bu tarihten itibaren Bizans'a karşı daha tehditkâr bir tutum izlemeye başladı. Nüreddin Mahmud, Kılıcarslan, Ermeni hâkimi Mleh ve Anado-

KILICARSLAN II

lu'daki bazı beylerin kendisine karşı birleştiğini gören İmparator Manuel Komnenos harekete geçip Philadelphia'da (Alaşehir) karargâh kurdu (1173) ve Kılıcarslan'a elçi gönderip onu ihanetle suçladı (Kinnamos, s. 206-207). Sultan ise verdiği cevapta Bizans'la iş birliği yaptığı için Abbâsî Halifesi Müstazî-Biemrillâh'ın kendisine kızdığını söyledi (a.g.e., s. 208). Bu sırada Türkmen akınları Denizli, Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar uzanıyordu (Süryani Mikhail, III, 369).

Kılıcarslan'ın Anadolu'da rakipsiz bir güç haline gelmesi İmparator Manuel'i rahatsız etti. Selçuklu gücünü kırmaya kararlı olan imparator Kılıcarslan'dan Türkmenler'in zaptettiği yerlerin iade edilmesini istedi. Sultan görünürde bu istekleri yerine getirmeye çalıştıysa da Türkmenler'i desteklemeye devam etti. Türkmenler'in Sandıklı'ya yaptığı akınlardan rahatsız olan imparator 1173'te Alaşehir'e kadar ilerleyince savaşa hazırlıklı olmayan Kılıcarslan bir elçi gönderip Türkmen saldırılarının sorumlu olmadığını bildirdi. Türkmen saldırılarının devam etmesi ve Denizli, Bergama, Edremit'e kadar ulaşması üzerine sultanı gerekli tedbirleri almamak ve antlaşma şartlarına uymamakla suçlayan imparatorun kendisine karşı sefere çıkacağını öğrenen Kılıcarslan, 1162'de yapılan antlaşma uyarınca geri vermeyi vaad ettiği şehirleri teslim almak üzere bir Bizans kuvvetinin gönderilmesini istedi. Ancak sultanın uyguladığı başarılı taktik sayesinde Bizans birliği Anadolu'dan eli boş döndü. Bu sırada imparator da Eskişehir yakınlarına geldi ve Türkler tarafından yıkılmış olan Dorylaion Kalesi'ni tekrar inşa ettirdi. Daha sonra Menderes ovasına inerek Sublaion (Homa) Kalesi'ni yeniden yaptırıp buraya bir garnizon yerleştirdi (Kinnamos, s. 211-213; Khoniates, s. 121-122). İmparatorun Türkmenler'e karşı çifte savunma hattı oluşturması da pek işe yaramadı ve Türkmen saldırıları devam etti. Buna rağmen Kılıcarslan'ın antlaşmayı yenileme tekliflerini reddetti ve bütün kuvvetlerini toplayarak sefere çıkmaya karar verdi (1175).

İmparator Konya'yı bizzat istilâ edecek (Khoniates, s. 123-124), böylece hem Anadolu'da Bizans hâkimiyetini yeniden sağlayacak hem de Kudüs yolunu açarak itibarını arttıracaktı. Hatta Türkler karşısında kazandığı bazı savaşlar münasebetiyle Papa III. Alexandre'a bir mektup göndererek Türk meselesini halletmek üzere

olduğunu, bundan dolayı papanın Haçlı seferi için çağrıda bulunmasının isabetli olacağını bildirmişti. Mikhail Gabras ile birlikte Amasya üzerine gönderdiği Şâhin Şah Eskişehir yakınlarında pusuya düşürüldü. Amasya'yı ele geçirme arzusu gerçekleşmeyince Andronikos Vatatzes kumandasında Niksar'a bir ordu gönderip Zünnün'un buraya hâkimiyetini sağlamak ve Türk kuvvetlerini bu yörede oyalamak istedi. Ancak Bizans ordusu mağlûp oldu ve Zünnün başarı elde edemediği geri döndü.

Manuel 1176 ilkbaharında Fransız, Alman, İngiliz, Macar, Sırp, Gürcü, Kuman (Kıpçak) ve Peçenekler'in de yer aldığı büyük bir orduyla Anadolu'ya geçti. Ancak mütteliklerin gecikmesi yüzünden yaz aylarında yola çıkabildi. Lopadion'daki (Uluâbâd) ordugâhtan ayrıldıktan sonra güneye doğru inerek Balıkesir, Sardes, Alaşehir, Laodikeia (Denizli), Khonai (Honz), Lampis (Dazkırı), Dinar, Sozopolis (Uluborlu) üzerinden Homa ve harabe halindeki Miryokefalon Kalesi'ne doğru ilerledi. Selçuklu kuvvetleri büyük gruplar halinde Bizans ordusunun geçebileceği yolları tutuyor ve onlara baskınlar düzenleyip yıpratmaya çalışıyordu. Bu amaçla ekimler ve otlar tahrip edildi, su kaynakları kirletildi. Bu yüzden çıkan hastalıklar sebebiyle pek çok Bizans askeri öldü. Sultan Kılıcarslan imparatora bir defa daha barış teklifinde bulundu. Ancak İmparator Manuel kumandanlarının uyarısına rağmen savaşmakta ısrar etti.

İmparator Manuel ile bir antlaşmaya varılmayacağını anlayan Kılıcarslan, ordusunu Miryokefalon Kalesi'nin yakınlarında Eğirdir gölünün kuzeyindeki Tzibritze Geçidi'nin en dar yerine yerleştirdi. Miryokefalon Savaşı'nın cereyan ettiği mevki konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Araştırmalarda savaş alanı olarak Düzbel, Gelendost, Kumdanlı (Hoyran), Sultandağı eteklerindeki Kırbaş köyü, Çivril ve Karamıkbeli gösterilmektedir (Çay, *Şükrü Elçin Armağanı*, s. 305-309). Bütün ağırlıklarıyla geçide giren Bizans ordusu yamaçlarda mevzilenmiş olan Türkler'in âni saldırısıyla karşılaştı. Türk birlikleri geçidi kapattığı için de çıkış yolu bulamayıp paniğe kapıldı. Savaşa bizzat katılan İmparator Manuel muhafız kuvvetlerinin desteğiyle geriye doğru kaçıp kurtulabildi. Akşama kadar devam eden saldırı sonunda Bizans ordusu tamamen imha edildi (17 Eylül 1176). İmparator Manuel gizlice kaçmak istediysede bir nöbetçinin kendisini hainlikle suçla-

ması üzerine bu fikrinden vazgeçti. Türkler ise bol miktarda ganimet ve sayısız esir ele geçirdiler.

Manuel Komnenos Sultan Kılıcarslan'a barış teklifinde bulundu (Süryânî Mikhail, III, 249). Kılıcarslan, Sublaion ve Dorylaion kalelerinin yıkılması ve 100.000 altın göndermesi şartıyla imparatorun barış teklifini kabul etti. Kaynaklardaki bilgilerden Bizans'ın savaş tazminatı ödemeyi de kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu kadar büyük bir zaferin ardından Kılıcarslan'ın basit şartları içeren bir antlaşmaya neden razı olduğu bilinmemektedir. Süryânî Mikhail, böyle bir antlaşmaya razı olduğu için Türkler'in sultanı hainlikle suçladıklarını kaydeder (*Chronique*, III, 249). Antlaşmanın ardından İstanbul'a hareket eden Manuel, Sublaion'u tahrip ettiği halde Dorylaion'u yıktırmadı. Sultan Kılıcarslan da Menderes bölgesine 24.000 kişilik askerî birlik sevk ederek onun bu davranışına karşılık verdi (Khoniates, s. 133). Kılıcarslan, sadece Bizans'ın değil bütün Doğu'nun kaderini belirleyen bu zaferiyle batı sınırlarını güven altına almış, Bizans ordusu ise bir daha eski gücüne kavuşmamıştır. İmparator papalık nezdinde itibarını kaybetmiştir. Manuel Komnenos, Miryokefalon yenilgisinin hemen ardından İngiltere Kralı II. Henry'ye gönderdiği mektupta tahta geçtiği tarihten itibaren Türkler'e karşı kin beslediğini, bu sebeple ilk fırsatta onların üzerine yürüdüğünü, ancak ağırlıkları yüzünden süratle ilerleyemediklerini, askerlerin yolda hastalıktan perişan olduğunu, buna rağmen kahramanca savaştıklarını, yeni bir saldırı için hazırlık yaptıklarını öğrenen Selçuklu sultanının ülkesindeki esirleri serbest bırakmaya ve isteklerine tâbi olmaya söz vererek barış yapmak için elçi gönderdiğini, artık Konya'yı ele geçirmenin imkansız olduğunu düşünerek sultanın ricasını kabul ettiğini ve antlaşmaya razı olduğunu bildirmiştir. Miryokefalon Savaşı, özellikle Anadolu'nun Türkleşmesi açısından çok önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Malazgirt yenilgisinden beri Anadolu'yu geri alabileceklerini ümit eden Bizanslılar'ın bu ümitleri Miryokefalon'da uğradıkları hezimetle tamamen yok olmuş, bu tarihten itibaren Türk akınları devam ederken Bizans içindeki toprakları koruyabilmek için savunmaya çekilmiştir. Ege sahil şeridi dışında Anadolu'da hâkimiyet Türkler'in eline geçmiştir. Bu zaferle Haçlı seferlerinin doğurduğu olumsuz sonuçlar da ortadan kaldırılmıştır. Sultan Kılıcarslan, başta

halife olmak üzere komşu hükümdarlara zafernâmeler göndermiş, onun zaferi İslâm ülkelerinde bayram sevinciyle kutlanmıştır.

Kilicarslan, Bizans tehlikesini bertaraf ettikten sonra Malatya üzerine yürüdü ve dört aylık bir kuşatmadan sonra 11 Cemâziyelevvel 574'te (25 Ekim 1178) şehri ele geçirip Dânişmendli hânedanının bu koluna son verdi. Ardından Selâhaddin-i Eyyûbî'ye elçi gönderip Ra'bân'ın kendisine iade edilmesini istedi. İsteği reddedilince de kaleyi geri almak için asker sevketti. Ancak Selâhaddin'in, yeğeni el-Melikü'l-Muzaffer Takıyyüddin Ömer kumandasında gönderdiği kuvvet karşısında mağlûp oldu (575/1179). Kilicarslan'ın ertesi yıl Artuklu Nûreddin Muhammed b. Karaarslan'ın hâkimiyetindeki Hasankeyf (Hisnıkeyfâ) üzerine yürümesi Selâhaddin-i Eyyûbî'yi büsbütün öfkelenirdi. Selâhaddin, müzakereler sonuç vermeyince Haçlılar'la anlaşma yaparak Kilicarslan'a karşı sefere çıktı. Durumun ciddiyetini kavrayan Kilicarslan veziri İhtiyârüddin Hasan'ı gönderip barış istedi. Neticede taraflar arasında barış sağlandı ve Ermeniler'e karşı birlikte hareket edilmesine karar verildi. Onlara karşı koyamayacağını anlayan Ermeni hâkimi III. Rupen esir aldığı Türkmenler'i serbest bırakıp çok miktarda para göndererek barış istedi (576/1180).

İstanbul'a dönerken İmparator Manuel'in antlaşma şartlarına uymaması ve Dorylaion Kalesi'ni yıktırmaması üzerine Menderes vadisini tahrip ettiren (573/1177) Kilicarslan'ın Bizans topraklarına karşı düzenlenen bu istilâ hareketi Manuel'in ölümüne kadar devam etti. Uluborlu, Kütahya ve Dorylaion Selçuklu hâkimiyetine geçti (576/1180). Denizli ve Antalya kuşatıldı, fakat ele geçirilemedi. 583'te (1187) Ermeniler'in hâkimiyetindeki topraklar fethedilerek Sîs'e kadar gidildi.

Sultan Kilicarslan, yaşlılık çağında muhtemelen 580 (1184-85) yılında ülkeyi oğulları (İmâdüddin el-İsfahânî, s. 623; Süryânî Mikhail'e göre on iki [bk. *Chronique*, III, 410], diğer kaynaklara göre on bir oğlu [İbn Bîbî, s. 41; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 463]) arasında taksim etti. Büyük oğlu Kutbüddin Melik Şah'a Sivas ve Aksaray'ı, Rükneddin Süleyman Şah'a Tokat ve Karadeniz'e kadar uzanan toprakları, Muhyiddin Mesud Şah'a Ankara merkez olmak üzere Çankırı ve Eskişehir'e kadar uzanan bölgeyi, Nûreddin Mahmud Sultan Şah'a Kayseri ve civarını, Muğisüddin

Tuğrul Şah'a Elbistan'ı, Muizzüddin Kayser Şah'a Malatya'yı, Nâsirüddin Berkya-ruk Şah'a Nıksar ve Koyulhisar'ı, Nizâmeddin Argun Şah'a Amasya'yı, Sencer Şah'a Ereğli'yi, Arslan Şah'a Niğde'yi, en küçük oğlu Giyâseddin Keyhusrev'e merkezi Uluborlu (Borgulu) olmak üzere Konya'nın doğusundan Kütahya'ya kadar uzanan toprakları (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 57-58) ve Konya'yı (Aksarâyî, I, 30) verdi.

Kilicarslan metbû büyük hükümdar olarak Konya'da otururken melikler buldukları eyaletlerde kendi adlarına para bastırıyor, hutbede metbû sultanın sonra kendi adlarını zikrettiriyor, Bizans ile barış antlaşması yapabiliyordu. İbn Bîbî bu meliklerin babalarına hiçbir şekilde bağımlı olmadıklarını, kendi ülkelerinde her şeyi yapmaya yetkili bulduklarını kaydeder (*el-Evâmirü'l-Alâiyye*, I, 41). Bir süre sonra melikler arasında saltanat mücadelesi başladı. Kutbüddin Melik Şah babasına karşı çıktı ve iki tarafın kuvvetleri 584'te (1188) Kayseri civarında karşı karşıya geldi. Ancak Melik Şah'ın askerleri Kilicarslan'a karşı savaşmaktan çekindiği için çarpışma olmadı. Vezir İhtiyârüddin Hasan'ın öldürülmesinin ardından Melik Şah babasına kendisini vâliht ilân etmesi için baskı yaptı ve sultanı yanına alarak diğer kardeşlerini bertaraf etmek amacıyla harekete geçti (586/1190).

Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethetmesi (583/1187) Avrupa'da büyük yankı uyandırdı ve Papa VIII. Gregorius III. Haçlı Seferi için çağrıda bulundu. Hazırlıklarını tamamlayan Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, Mart 1190'da Geibolu'dan Anadolu'ya geçip güneye iler-

II. Kilicarslan dönemine ait dirhem (Yapı ve Kredi Bankası koleksiyonu, Envanter nr. 8210)

leyerek Uluborlu civarında Selçuklu topraklarına girdi. Bu bölgenin hâkimi olan Melik Giyâseddin Keyhusrev ağabeyleri Kutbüddin Melikşah ve Muhyiddin Mesud ile birlikte Haçlılar'a karşı kahramanca savaştı. Ancak Haçlı ordusu karşısında endişeye kapılan Kilicarslan savaşa girmektense küçük birliklerle onlara baskın düzenlemeyi tercih etti. Friedrich Barbarossa, 17 Mayıs 1190'da Kilicarslan'ın oğlu Kutbüddin Melik Şah ve diğer Selçuklu melikleri tarafından sevk ve idare edilen Selçuklu ordusunu yenerek sultan tarafından boşaltılmış olan başşehir Konya'ya girdi. Daha sonra Sultan II. Kılıçarslan ile İmparator Barbarossa arasında bir antlaşma yapıldı ve Haçlı ordusu birkaç gün sonra Silifke'ye doğru yola çıktı.

Melik Şah, Haçlı tehlikesini atlatınca babası Kilicarslan'ı kardeşleriyle mücadeleye sürükledi; Malatya Meliki Kayser Şah'ı firara mecbur ettikten sonra (587/1191) Kayseri Meliki Nûreddin Sultan Şah üzerine yürüdü. Kuşatma sırasında Kilicarslan, Nûreddin Sultan Şah'ın yanına kaçtı. Muhtemelen Nûreddin de babasına kendi lehine baskı yaptığı için oradan da ayrılan Kilicarslan küçük oğlu Uluborlu Meliki Giyâseddin Keyhusrev'in yanına gitti ve onu vâliht tayin etti (*a.g.e.*, I, 31-32). Ardından Melik Şah'tan intikam almak üzere Konya'ya yürüdü; halkının, Türkmenler'in ve Bizans'ın desteğiyle şehri ele geçirip tahta çıktı. Melik Şah Aksaray'a kaçtı. Giyâseddin Keyhusrev ile birlikte Aksaray'ı kuşatan Kilicarslan muhasara sırasında hastalandı ve 15 Şâban 588'de (26 Ağustos 1192) vefat etti (İmâdüddin el-İsfahânî, s. 623; Ebü'l-Ferec, *Târihu Muhtaşari'd-düvel*, s. 223). Naaşı Konya'ya götürülerek Sultan Mesud tarafından yaptırılan caminin bitişiğindeki türbeye (kümbethâne) defnedildi. Zehirlenerek öldürüldüğü de rivayet edilir (*Târih-i Âli Selçuk*, trc. s. 26).

II. Kilicarslan siyasi, idarî ve askerî kabiliyetiyle Türk-İslâm tarihinin en büyük hükümdarları arasında yer alır. Bizans tarihçisi N. Khoniates onun rahat ve huzur bilmeyen bir ruha sahip olduğunu, denizler gibi coştüğünü ve Bizans'a zarar verebilecek her fırsatı değerlendirip saldırıya geçtiğini, savaşlarda iyi düşünüp dikkatli hareket ettiğini söyler (*Historia*, s. 84, 121). Kilicarslan adaletli bir hükümdardı (Ebü'l-Ferec, *Târihu Muhtaşari'd-düvel*, s. 223). Tebaasına şefkatle muamele eder, hıristiyan ahaliye karşı da hoşgörülü davranırdı. Süryânî Mikhail ile iyi ilişkiler için-

deydi ve onu vergiden muaf tutmuştu. Barsûmâ Manastırı ve Malatya Katedrali onun zamanında tamir ettirilmiştir. Malatya'da huzurunda dinî ve felsefî tartışmalar yaptıran sultan, Süryânî Mikhail'in kaydettiğine göre sefere çıkarırken dahi bir tabip, müneccim ve filozof olan Kemâleddin Hubeysî et-Tiflîsî'yi yanından ayırmazdı (*Chronique*, III, 391). Nûreddin Mahmud felsefî temayülleri dolayısıyla onu zındıklıkla itham etmişti (İbnü'l-Esir, *et-Târihu'l-bâhir*, s. 160-161).

566'da (1170-71) yeniden inşa ettirip Dârüzzafer adını verdiği Aksaray şehrini askerî bir üs haline getiren Kılıcarşan camiler, zâviyeler, medreseler ve bir kervansaray yaptırarak Azerbaycan'dan getirdiği gazi ve âlimleri buraya yerleştirmiş, gazâ ruhunun bozulmaması için kötü ahlâklı insanların şehre girmesini yasaklamıştı. Tarımı geliştirmek için çalışmış, bu amaçla hıristiyan çiftçileri ülkeye yerleştirmişti. Tebrizli tüccarlar Konya'da faaliyette bulunuyordu. Aksaray'da benzeri olmayan halılar dokunur ve ihraç edilirdi (Sümer, s. 8).

Kılıcarşan, Miryokefalon'da Bizans'a ağır bir darbe indirdikten ve Dânişmendliler'i ortadan kaldırıp ülkenin iç ve dış güvenliğini sağladıktan sonra ekonomik ve kültürel hayatı geliştirmek için çalıştı. Onun döneminde Konya muhteşem bir şehir haline geldi. Babası Mesud tarafından inşasına başlanan ve Alâeddin Keykubad'a nisbet edilen cami ve saray II. Kılıcarşan tarafından yaptırılmıştır. O dönemde Konya'da faal olan Alâeddin tepesindeki Sultâniyye Medresesi ile Altun-aba Medresesi Kılıcarşan zamanında yapılmıştır. Aksaray'daki Muzaferriyye Medresesi de muhtemelen onun dönemine aittir. Aksaray'a bir konak mesafede Kılıcarşan Kervansarayı adıyla bilinen ilk ribâtı da o inşa ettirmiştir. Kılıcarşan çocuklarına büyük bir ülke bırakmış, oğulları arasındaki mücadelelere rağmen Selçuklu Devleti uzun süre ciddi sarsıntılara mâruz kalmamıştır. Sikkelerde "ebû'l-feth" ve "es-sultânü'l-muazzam", mektup ve kitâbelerde "Türk, Ermeni ve Süryânîler'in" yahut "Rum, Ermeni, Frank ve Şam memleketlerinin büyük sultanı" unvanını kullanırdı (Süryânî Mikhail, III, 268). Şerefeddin Ebû'l-Fazl et-Tiflîsî *Kâmilü't-ta'bir* adlı Farsça eserini ona ithaf etmiştir.

Sultan II. Kılıcarşan'ın Miryokefalon zaferiyle Bizans tehdidini bertaraf ederek Anadolu'da birliği sağladığı 1176 yılına kadar Anadolu Selçuklu Devleti tarafın-

dan desteklenen Türkmenler bu tarihten itibaren giderek dışlanmaya başlandı. Bunun sonucu olarak uçlarda âdetâ mahallî muhtariyete kavuştular ve Bizans İmparatorluğu ile mücadeleye girdiler. Göçebe unsurların hâkim olduğu Anadolu Selçuklu Devleti, 1176'dan itibaren yerleşik toplumların etkisi altında kalarak zihniyet ve devlet yapısında önemli değişikliklere uğramış, devlet bütün kurumları ile bir Ortadoğu devleti haline gelmiştir. Anadolu Selçuklularında bilinen ilk gümüş sikke 571'de (1175), ilk altın sikke de 573'te (1177) Kılıcarşan zamanında basılmıştır (Aykut, s. 132, 134). Göktürkler, Karahanlılar ve Büyük Selçuklular'da olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da devlet hânedan mensuplarının ortak malı kabul edilirdi. Ancak bu hâkimiyet telakkisi II. Kılıcarşan'dan sonra gerçek vasfını kaybetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dımaşk* (Zekkâr), s. 510-511; *Târih-i Âli Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, metin, s. 38-40, trc. s. 25-26; İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethü'l-kusî* (nşr. M. Mahmûd Subh), Kahire 1962, s. 211, 560, 623-625; Süryani Mikhail, *Chronique de Michel le syrien, patriarche jacobite d'Antioche: 1166-1199* (nşr. ve trc. J.-B. Chabot), Paris 1905, III, 249, 258-259, 268, 275, 290, 293, 296, 312, 314, 319-320, 324, 326, 332, 345-352, 357, 362, 369-373, 382, 388, 390-395, 400-402, 405, 407, 410-411; Ioannes Kinnamos, *Historia* (trc. Işın Demirkent), Ankara 2001, s. 38, 40, 128-129, 141, 145, 146, 149-152, 194, 206-215; N. Khoniates, *Historia* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1995, s. 80-86, 121-124, 130-133; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 210, 313, 317, 391-392, 395, 411, 458, 464, 465; XII, 6, 48, 57-58, 87, 90, 95, 382, 478; a.mlf., *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Meuşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 139, 160-161; Bûndârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 331-332; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 294, 354, 360, 403, 420; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1997, bk. indeks; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçuknâme* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 31-32, 41, 50, 53, 58-59, 71, 90; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 399, 424, 462-463; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Târihu Muhtaşari'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî), Beyrut 1890, s. 223; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 337-338; III, 114; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ağbâr*, I, 26, 29-30; *Urfuli Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 304-305, 308, 311-312, 313-314, 319, 327, 329, 334; Müneccimbaşı, *Câmi'u'd-düvel* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2001, II, 14-24, trc. 17-28; F. Chalandon, *Les Comnène Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Paris 1912, II, 214, 218, 234, 421-424, 434-435, 455-457, 459-467, 493-510, 512-515, 550, 598-600; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 172-

183, 265, 267; a.mlf., "The Turks in Iran and Anatolia before the Mongol Invasions", *A History of the Crusades* (ed. R. Lee Wolff - H. W. Hazard), London 1969, II, 677-681; a.mlf., *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 111-120, 122-125, 171-174, 209, 212-213, 220, 234-239, 245, 247, 342; a.mlf., "Kiliç Arslan II", *EP* (İng.), V, 104; A. A. Vasilev, *History of the Byzantine Empire: 324-1453*, Madison 1958, II, 425-430; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 179-183, 309-312, 580; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Niğde Aksaray Tarihi*, s. 1470-1476; N. Elissée, *Nûrad-Din*, Damas 1967, II, 545-549, 678-680; a.mlf., "Nûr al-Din Mahmûd b. Zankî", *EP* (İng.), VIII, 129-130, 132; S. Der Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades* (ed. R. Lee Wolff - H. W. Hazard), London 1969, II, 639-645; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley - Los Angeles - London 1971, s. 120-129; ayrıca bk. İndeks; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, bk. İndeks; a.mlf., *Türkiye Selçuklulari Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 8, 33, 37, 48, 53-54, 70, 76, 121-123; a.mlf., "Selçuk Kervansarayları", *TTK Belleten*, XXXIX (1946), s. 473, 475-476; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 361-362; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 46-47; a.mlf., "İmad al-Din al-Kâtib al-İsfahânî'nin Eserlerinde Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 262-263, 264-269, 345, 350-351, 360-362; Abdülhaluk Çay, "Karamıkbeli (Miryokephalon), Savaşının Yeri", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 303-312; a.mlf., *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987; Faruk Sümer, *Yabanlı Pazarı*, İstanbul 1985, s. 8; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 276, 286, 287, 298, 344-346, 406; III, 10, 14; M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İktisadî ve İktisadî Hayat* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2, 29-30, 68-69, 195; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 131, 151, 166; a.mlf., "Bizans", *DİA*, VI, 238; Muharrem Kesik, *Sultan I. Mesûd Devri Türkiye Selçuklulari Tarihi: 1116-1155* (doktora tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 85-87, 91-92; Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri: I. Mesûd'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000, s. 190-230; ayrıca bk. İndeks; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi: 1192-1211* (doktora tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 25-35; Ebru Altan, "Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, VI, 630-634; A. A. Vasilev, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", *BZ*, XXIX (1929), s. 233-244; M. K. Setton, "Nureddin'in Faaliyeti" (trc. Kâzım Yaşar Kopraman), *TAD*, IV/6-7 (1960), s. 518-520; E. Eickhoff, "Der ort der schlacht von Myriokephalon", *TTK Bildiriler VIII* (1981), II, 679-687; Kudret Ayiter, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", a.e., II, 691-701; Osman Turan, "Kılıç Arslan II", *İA*, VI, 688-703; Abdülkerim Özyayın, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, 471-473.

